

КЛІНІЧНА АНАТОМІЯ ТА ОПЕРАТИВНА ХІРУРГІЯ

Том 20, № 1 (75)
2021

Науково-практичний медичний журнал
Видається 4 рази на рік
Заснований в квітні 2002 року

Головний редактор
Слободян О.М.

Почесний головний редактор
Ахтемійчук Ю.Т.

**Перший заступник
головного редактора**
Іващук О.І.

**Заступник головного
редактора**
Чайковський Ю.Б.

Відповідальні секретарі
Товкач Ю.В.
Бойчук О.М.

Секретар
Лаврів Л.П.

Редакційна колегія

Бербець А.М.

Білоокий В.В.

Боднар О.Б.

Булик Р.Є.

Давиденко І.С.

Максим'юк В.В.

Проняєв Д.В.

Сидорчук Р.І.

Хмара Т.В.

Цигикало О.В.

Юзько О.М.

Засновник і видавець: Буковинський державний медичний університет МОЗ України
Адреса редакції: 58002, пл. Театральна, 2, Чернівці, Україна

URL: <http://kaos.bsmu.edu.ua/>;
E-mail: cas@bsmu.edu.ua

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Білаш С. М. (Полтава), Вовк Ю. М. (Рубіжне),
Вовк О. Ю. (Харків), Гнатюк М. С. (Тернопіль),
Головацький А. С. (Ужгород), Гумінський Ю. Й.
(Вінниця), Гунас І. В. (Вінниця), Дуденко В. Г.
(Харків), Катеренюк І. М. (Кишинів, Молдова),
Кошарний В. В. (Дніпро), Кривко Ю. Я. (Львів),
Лук'янцева Г. В. (Київ), Масна З. З. (Львів),
Матешук-Вацеба Л. Р. (Львів), Небесна З. М.
(Тернопіль), Околокулак Є. С. (Гродно, Білорусь),
Пастухова В. А. (Київ), Півторак В. І. (Вінниця),
Пикалюк В. С. (Луцьк), Попадинець О. Г. (Івано-
Франківськ), Попов О. Г. (Одеса), Попович Ю. І.
(Івано-Франківськ), Ромаєв С. М. (Харків), Россі П.
(Рим, Італія), Савва А. (Яси, Румунія), Сікора В. З.
(Суми), Суман С. П. (Кишинів, Молдова),
Топор Б. М. (Кишинів, Молдова), Федонюк Л. Я.
(Тернопіль), Філіпоу Ф. (Бу-харест, Румунія),
Черно В. С. (Миколаїв), Шепітько В. І. (Полтава),
Шкодівський М. І. (Сімферополь)

EDITORIAL COUNCIL

Anca Sava (Yassy, Romania), Florin Filipoiu
(Bucureshti, Romania), Pellegrino Rossi (Roma,
Italy), Suman Serghei (Kishinev, Moldova),
Bilash S.M (Poltava), Vovk Yu.M. (Rubizhne),
Vovk O. Yu. (Kharkiv), Gnatyuk MS (Ternopil),
Golovatsky A. C. (Uzhgorod), Guminsky Yu. Y.
(Vinnitsa), Gunas I. V. (Vinnytsya), Dudenko V. G.
(Kharkiv), Kateryenyuk I. M. (Kishinev, Moldova),
Kosharnyi V. V. (Dnipro), Krivko Yu. Ya. (Lviv),
Lukiantseva H. V. (Kiev), Masna Z. Z. (Lviv),
Mateshuk-Vatseba L.R. (Lviv), Nebesna Z. M.
(Ternopil), Okolokulak E. S. (Grodno, Belarus),
Pastukhova V. A. (Kiev), Pivtorak V. I. (Vinnytsia),
Pikalyuk V. S. (Lutsk), Popadynets O. H. (Ivano-
Frankivsk), Popov O. G. (Odessa), Popovich
Yu.I.(Ivano-Frankivsk), Romany S. M. (Kharkiv),
Sikora V. Z. (Sumy), Topor B. M. (Chisinau,
Moldova), Fedonyuk L. Ya. (Ternopil), Chernov V. C.
(Nikolaev), Shepitko V. I. (Poltava), Shkodivskyj M. I.
(Simferopol)

**Свідоцтво про державну реєстрацію –
серія KB № 6031 від 05.04.2002 р.**

Журнал включений до баз даних:

**ВІНІТІ Російської академії наук, Ulrich's Periodicals Directory, Google
Scholar, Index Copernicus International, Scientific Indexing Services, Infobase
Index, Bielefeld Academic Search Engine, International Committee of Medical
Journal Editors, Open Access Infrastructure for Research in Europe, WorldCat,
Наукова періодика України**

**Журнал «Клінічна анатомія та оперативна хірургія» –
наукове фахове видання України**

**(Постанова президії ВАК України від 14.10.2009 р., № 1-05/4), перереєстровано наказом
Міністерства освіти і науки України від 29 червня 2021 року № 735 щодо включення
до переліку наукових фахових видань України, категорія «Б»,
галузь науки «Медицина», за спеціальності – 222**

**Рекомендовано вченою радою
Буковинського державного медичного університету МОЗ України
(протокол № 1 від 28.08.2021 року)**

ISSN 1727-0847

**Klinična anatomiâ ta operativna hirurgiâ (Print)
Clinical anatomy and operative surgery**

ISSN 1993-5897

**Klinična anatomiâ ta operativna hirurgiâ (Online)
Kliničeskaâ anatomiâ i operativnaâ hirurgiâ**

© Клінічна анатомія та оперативна хірургія, 2021

УДК 611(477)(092) Синел.*1896/1981*
DOI: 10.24061/1727-0847.20.1.2021.11

**І.А. Іонов, Н.Ф. Теремецька, М.А. Лютенко*, О.Ю. Вовк*, В.О. Ольховський*,
О.М. Слободян**, Н.В. Швець****

*Харківський національний педагогічний університет, *Харківський національний медичний університет,
**Буковинський державний медичний університет МОЗ України, м. Чернівці*

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА ЗДОБУТКИ РАФАЇЛА ДАВИДОВИЧА СИНЕЛЬНИКОВА

«Медицина починається з літери «А» – Анатомія»

(до 125 річчя з дня народження професора Р.Д. Синельникова)

(25.08.1896–21.02.1981)

Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри анатомії людини Харківського медичного інституту (1937-1971 рр.) Рафаїл Давидович Синельников, учень і наслідувач академіка В.П. Воробйова, зробив вагомий внесок у пропаганду та подальший розвиток макро-мікроскопічної анатомії, збагатив її досконаліми методами, створивши нові розділи. Він запропонував ряд методів препарування і фарбування елементів нервової системи на макроскопічному й мікроскопічному рівнях, методи фарбування

залоз на тотальних препаратах слизових оболонок, методи виготовлення «без банкових» анатомічних препаратів, створив прилад «Органомір». Макротом та органомір запропонований Р.Д. Синельниковим для виконання серій зрізів паренхіматозних органів та головного мозку під різним кутом та з різною товщиною, для вивчення внутрішньої будови та проведення морфологічних досліджень і вимірювання лінійних розмірів дослідженого органа. Професор Р.Д. Синельников обґрунтував новий

розділ в анатомічній науці – «Порівняльна макромікроскопічна анатомія нервової системи». Його наукові праці увійшли в сучасні підручники і керівництва з анатомії людини. Справою всього життя Р.Д. Синельникова стало видання навчально-наукової праці – «Атласу анатомії людини». Ця найпопулярніша книга серед студентів-медиків не лише в Україні, а й в інших країнах СНД перекладена багатьма європейськими мовами. Професор Р.Д. Синельников створив одну з найвпливовіших наукових шкіл анатомів у нашій країні.

Український анатом Рафаїл Давидович Синельников народився 25 серпня 1896 року в м. Бердянську в сім'ї прикажчика бакалійної крамниці і не підозрював, що колись буде бальзамувати самого вождя світового пролетаріату, а по його легендарному «Атласу анатомії людини» навчатимуться студенти-медики. Коли Рафаїлу виповнилося чотири роки померла мати і у 1900 р. вся родина переїхала до Харкова. У Харкові у 1918 р. Рафаїл Давидович закінчив 2-у гімназію для хлопчиків, яку свого часу закінчили відомі харків'яни – Л.Л. Гіршман, А.В. Данилевський, І.І. Мечников та багато інших. І в тому ж році почав навчатися на природничому відділенні фізико-математичного факультету Харківського університету. Однак юнака захопили яскраві, блискучі лекції професора Володимира Петровича Воробйова, який зумів прищепити йому любов до анатомії. Молодий студент відчув тягу до медицини, і це визначило його долю як майбутнього корифея-анатома. Уже через рік, у 1919 р., Р.Д. Синельников переводиться на медичний факультет того ж університету. Одночасно з 1919 р. Рафаїл Давидович починає працювати на кафедрі анатомії на посаді препаратора. На початку 1920 року Р.Д. Синельников добровільно вступив до лав Червоної Армії. І оскільки був направлений братом милосердя до харківського 598 польового шпиталю, то мав можливість продовжити і навчання, і роботу на кафедрі, але вже в медичному інституті. У 1921 р., після демобілізації, Р.Д. Синельников був переведений на посаду препаратора-інструктора кафедри нормальної анатомії. Ця посада була введена у 1918 р. за наполяганням професора, а в майбутньому – єдиного заслуженого професора СРСР Володимира Воробйова – для студентів, які проявили любов до анатомії, відмінно здали іспит з цієї складної дисципліни, мали досвід роботи препаратора в музеї і які брали участь у науковій роботі кафедри. В якості помічників прозекторів вони допомагали вести практичні заняття зі студентами молодших курсів. Саме таким студентом виявив себе Рафаїл Синельников, а за результатами оцінювання був

одним з кращих. Відтоді юнак став не тільки відданим учнем, а й гідним послідовником видатного анатома. З того часу наукова й педагогічна діяльність Рафаїла Давидовича Синельникова проходить під керівництвом академіка В.П. Воробйова. Після закінчення 1-го Харківського медичного інституту в 1921 р. Рафаїл Давидович залишився при кафедрі анатомії на посаді асистента, яку займав до 1931 р. У 1931 році Р.Д. Синельников був переведений на посаду старшого асистента, а потім доцента педіатричного факультету, на якому до 1937 р. вів самостійний курс. Одночасно з роботою в 1-му Харківському медичному інституті, з 1931 до 1937 р., він завідував кафедрою анатомії в 2-му Харківському медичному інституті. Кафедра за ці роки була неодноразово премійована і отримувала перехідний Прапор інституту. До цього періоду відноситься робота Рафаїла Давидовича в Академії Наук УРСР і в Українському Інституті експериментальної медицини в якості старшого наукового співробітника, а з 1937 до 1941 р. на посаді завідувача відділом нормальної анатомії цієї інституції. Після смерті академіка В.П. Воробйова у 1937 році Р.Д. Синельников був обраний Радою професорів завідувачем кафедри нормальної анатомії 1-го Харківського державного медичного інституту. В цілому завідувачем кафедри професор пропрацював більше тридцяти років – до 1971 року. Вчений-анатом любив повторювати, що «медицину слід починати з літери «А» – Анатомія. Це предмет, що пронизує всі медичні спеціальності».

Викликають також інтерес роботи, виконані під керівництвом Р.Д. Синельникова з вивчення нервів внутрішніх органів, залоз внутрішньої секреції і анатомії кровоносних судин. Одним з наукових напрямків у діяльності вченого було дослідження анатомії залоз травлення. Внаслідок цих досліджень були встановлені загальні закономірності в структурній організації залозистого апарату. Науковий напрямок харківських анатомів отримав міжнародне визнання серед видатних вчених Європи, Азії й Америки. Запропоновані Р.Д. Синельниковим способи виготовлення музейних анатомічних препаратів мають велике практичне значення.

В.П. Воробйов і Б.І. Збарський розробили новий експериментальний метод бальзамування тіла померлих з метою тривалого зберігання їх в умовах, доступних для огляду. Метод був запропонований професором Володимиром Воробйовим з Харківського медичного інституту. У 1924 році під керівництвом Б.І. Збарського та за участі В.П. Воробйова і його учнів за цією методикою було набальзамоване тіло В.І. Леніна. Швидко та якісно провести бальзамування вождя професо-

ру Воробйову вдалося тому, що урядова комісія виконала його умови: не втручатися в процес і дозволити йому залучати до роботи тільки тих, на кого він вкаже особисто. Одним з помічників професора став його учень, випускник Харківського університету, молодий вчений-анатом Рафаїл Синельников. Після бальзамування тіла Леніна професор Володимир Воробйов продовжив роботу по зберіганню тіла вождя в спеціальній науководослідній лабораторії при Мавзолеї В.І. Леніна. З 1929 року до цієї роботи він став залучати і свого учня.

Р.Д. Синельников з учнями

У 1934 році Рафаїл Синельников був зарахований на посаду штатного асистента в спеціальній лабораторії при Мавзолеї, в якій працював до 1945 р. За видатні заслуги і великі наукові досягнення по збереженню тіла В.І. Леніна в незмінному вигляді у 1939 р. Рафаїл Давидович Синельников був нагороджений орденом «Знак Пошани». У квітні 1938 р. на засіданні Ради професорів 1-го Медичного інституту доценту Р.Д. Синельникову було присвоєно вчену ступінь кандидата медичних наук без захисту дисертації. У липні 1938 р. Рафаїл Давидович захистив докторську дисертацію на тему: «Нерви сечового міхура людини», яка, як і більшість його наукових досліджень, була присвячена макро-мікроскопічній анатомії вегетативної нервової системи, та був затверджений у вченому ступені доктора медичних наук і званні професора. У 1941-1944 рр. Р.Д. Синельников продовжує завідувати кафедрою анатомії 1-го ХМІ, який було евакуйовано до м. Чкалова. У перші дні Великої Вітчизняної війни ЦК ВКП (б) приймає секретну постанову про евакуацію з Мавзолею в Москві саркофага з тілом Леніна в далеку Тюмень. Його збереження доручено забезпечити вченим на чолі з керівником наукової лабораторії при Мавзолеї Борисом Збарським. Забальзамоване тіло вождя світового руху Володимира Ілліча

Леніна в тюменському «засланні» перебувало 3 роки і 9 місяців.

Останній, п'ятий, том Атласу вийшов у 1942 році в блокадному Ленінграді, звідки літаком гранки пересилалися до Синельникова на редакцію. У подальшому Рафаїл Давидович неодноразово повертався до роботи над Атласом. Був підготовлений і виданий новий «Атлас анатомії людини», спочатку в двох (1952-1958 рр.), а потім у трьох томах (1963 р.). У 1966 р. вийшло третє видання Атласу. У цих виданнях, які отримали широке визнання в нашій країні і за кордоном, втілені нові підходи до вивчення тіла людини. В основу складання атласу покладено динамічний принцип освітлення будови тіла людини. В Атласі були представлені не тільки малюнки та схеми, а й – вперше – документальні фотографії з препаратів, особливо з нервової системи. Пізніше атлас був перекладений багатьма мовами (іспанською, чеською, англійською, арабською) і неодноразово перевидавався. Останнє (сьоме) видання атласу відбулося у 2010 р. У 1964 році професор Р.Д. Синельников Комітетом Ради Виставки досягнень народного господарства СРСР у м. Москві за створення унікального в світовій медичній літературі «Атласу анатомії людини» був нагороджений «Дипломом Пошани». З 1952 року Я.Р. Синельников брав безпосередню участь у написанні кількох розділів «Атласу анатомії людини» Рафаїла Давидовича Синельникова. Після смерті батька (1981 р.) продовжив роботу над виданням багатотомного Атласу. Перевидання цієї фундаментальної роботи з інноваційними підходами до вивчення тіла людини здійснено ним у 1989 році за участі викладачів та співробітників кафедри анатомії і фізіології людини ХДПУ імені Г.С. Сковороди. Великий досвід і ерудиція дозволили йому втілити нові підходи до вивчення організму людини. В атласі відображені вікові особливості розвитку людини, взаємозв'язок частини й цілого, широко подані досягнення вітчизняної морфології. До інновацій атласу були залучені викладачі та співробітники кафедри. На сьогодні Атлас знайшов світове визнання, він став настільною книгою анатомів, лікарів, біологів, його перекладено багатьма європейськими мовами. Атлас перевидавався до цього часу.

Після повернення з евакуації Р.Д. Синельников був долучений до ще одного важливого для історії медичної науки завдання – реставрації і збереження тіла М.І. Пирогова. Після смерті великого російського лікаря у 1881 р., на прохання дружини, тіло М.І. Пирогова було забальзамовано за його власною оригінальною методикою учнем Д. Виводцевим. Тривалий час тіло зберігалось в усипальниці в ма-

етку М.І. Пирогова Вишні недалеко від Вінниці. Наприкінці 1920-х років грабіжники розстрожили герметичну кришку труни, щоб викрасти натільний хрест і шпагу Пирогова. Мікроклімат у склепі був порушений, видимі частини тіла вченого і його одяг у багатьох місцях вкрилися пліснявою; останки тіла муміфікувалися, частково воно перетворилося в жировіск. Час, бурхливі події революції і громадянської війни завдали непоправної шкоди тілу видатного хірурга. Фактично, підкреслюють фахівці, анатом Р. Синельников був на той час єдиним в Україні вченим, який міг провести ребальзамування тіла Пирогова – перше після смерті видатного хірурга. Основні заходи по ребальзамуванню і відновленню тіла планувалися на літо 1941 року, але почалася Велика Вітчизняна війна. Після Перемоги у 1945 р. спеціальна комісія знову обстежила мумію і дійшла висновку, що та не підлягає відновленню. Але Й. Сталін особисто видав розпорядження про створення музею Миколи Пирогова у Вінниці і розпорядився вжити заходи щодо реставрації тіла видатного лікаря. Упродовж 115 днів у підвалі музею проводилась напружена й кропітка робота по відновленню тіла, яка суттєво уповільнила розпад тканин. За своїм обсягом, новизною і досягнутими результатами ця робота була унікальною, адже вченим вдалося досягти максимальної схожості зовнішнього вигляду тіла видатного хірурга з його прижиттєвим зображенням. Як наслідок мумія Пирогова знаходиться в кращому стані, а ніж мумія Леніна.

Для світової науки це був унікальний результат. Спеціалісти стверджують, що це єдиний у сві-

товій практиці випадок, коли тіло, яке знаходилося у несприятливих умовах, без належного догляду такий тривалий час після смерті, було відновлено. 5 червня 1946 р. усипальниця зі спеціальним саркофагом була відкрита для відвідування. З того часу ребальзамацію проводять раз на 5-7 років.

Р.Д. Синельников був обраний головою І Української конференції морфологів, виступав з доповідями на VII Міжнародному конгресі антропологічних і етнографічних наук, був членом Ради Міністерства охорони здоров'я УРСР. За його ініціативи в 1952 році було організовано Харківське товариство анатомів, гістологів і ембріологів. Він керував цим товариством протягом 30 років. З нагоди 70-річчя від дня народження вчений був удостоєний звання Почесного члена Харківського наукового медичного товариства. Р.Д. Синельников був також Почесним членом та членом президії Всесоюзного, заступником голови Українського товариства АГЕ, співредактором Великої і Малої медичних енциклопедій і членом редакційної ради журналу «Архів АГЕ», членом Всесоюзної термінологічної комісії. Рафаїл Давидович Синельников був прекрасним педагогом-новатором. Упродовж багатьох років він був активним помічником академіка В.П. Воробйова у підготовці лекцій для студентів медичного інституту. Це стало для нього чудовою школою педагогічної майстерності. Його лекції висвітлювали як норму, так і патологію організму людини, вони були насичені прикладами з клінічної медицини і відображали сучасний стан розвитку медичної науки.

Р.Д. Синельников з колективом кафедри анатомії людини Харківського медичного інституту

Публікації професора Р.Д. Синельникова здійснювалися за наступними напрямками:

- методика дослідження нервової тканини;
- методика дослідження залозистого апарату;
- нервова система;
- залози внутрішньої секреції;
- різні відділи анатомії;
- виготовлення музейних препаратів;
- з історії медицини;
- атласи і глави в підручниках.

Синельников-лектор міг захопити аудиторію, лекції були чіткими та інформативними. Він викладав матеріал на високому науковому рівні, яскравою літературною мовою і обов'язково з еволюційним підходом. Р.Д. Синельников є автором 120 наукових публікацій з різних питань нормальної анатомії. Під керівництвом професора Синельникова виконано 13 доктор-

ських і 37 кандидатських дисертацій. Багато хто з його учнів у подальшому очолили кафедри у вузах Дніпра (К.Д. Філатова), Чернівців (В.А. Малішевська), Харкова (П.А. Євдокімов, Я.Р. Синельников, В.В. Бобін, Є.Я. Панков, В.М. Лупир, С.Ю. Масловський) й інших міст України та СНД. Уряд високо оцінив заслуги Р.Д. Синельникова перед медичною наукою.

Рафаїла Давидовича відзначала надзвичайна працелюбність, життєрадісність, творчий ентузіазм, який він сповна передавав своїм учням. І нарешті він був скромним товаришем, людиною благородної душі – таким він і залишився в пам'яті вдячних йому учнів. Помер Р.Д. Синельников 21 лютого 1981 року у віці 84 років, похований у Харкові. На кафедрі анатомії ХНМУ була відкрита експозиція, присвячена пам'яті цієї неймовірної людини, яка очолювала її протягом 34 років (1937-1971).

Список використаної літератури

1. Теремецька НФ, Іонов ІА, Маркіна ТЮ, Вовк ОЮ, Лютенко МА. *Закохані в анатомію*. Харків. ФОП Петров В.В., 2021. 108 с.
2. Перцева. ЖН. Р.Д. Синельников – ученик и последователь академика В.П. Воробьева. В: *Матеріали науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, присвяченої 120-річчю з дня народження видатного вченого-анатома професора Р.Д. Синельникова «Анатомія – перший крок до медицини»*. Харків. 3-4 листопада 2016 р.с. 3-6.

Відомості про авторів:

Іонов Ігор Анатолійович – доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України, завідувач кафедри анатомії та фізіології людини імені професора Я.Р. Синельникова Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

Теремецька Наталія Федорівна – завідувач лабораторією кафедри анатомії та фізіології людини імені професора Я.Р. Синельникова Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

Лютенко Михайло Анатолійович – асистент кафедри анатомії людини Харківського національного медичного університету;

Вовк Олег Юрійович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри анатомії людини Харківського національного медичного університету;

Ольховський Василь Олексійович – доктор медичних наук, професор, професор кафедри судової медицини, медичного правознавства імені засл. проф. М.С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету;

Слободян Олександр Миколайович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці;

Швець Наталія Валентинівна – кандидат медичних наук, доцент кафедри анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці.

Information about the authors:

Ionov Ihor A. – Doctor of agricultural sciences, Professor, Corresponding member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Head of the department of anatomy and physiology by prof. Ya.R. Sinelnikov at the H.S. Skovoroda the Kharkiv National Pedagogical University;

Teremetska Nataliia F. – Head of the laboratory the department of anatomy and physiology by prof. Ya.R. Sinelnikov at the H.S. Skovoroda the Kharkiv National Pedagogical University;

Lyutenko Mychailo A. – Assistant Professor at the Department of Human Anatomy of the Kharkiv National Medical University;

Vovk Oleg Yu. – Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Human Anatomy of the Kharkiv National Medical University;

Olkhovskiy Vasyl O. – Doctor of Medicine, Professor, Professor of the Department of Forensic Medicine, Medical Law named after prof. M.S. Bokarius at the Kharkiv National Medical University;

Slobodian Oleksandr M. – Doctor of Medical Sciences, Professor, chief of the Department of Anatomy, Clinical Anatomy and Operative Surgery of the Bukovinian State Medical University, Chernivtsi City;

Shvets Nataliia V. – Candidate of Medical Science, Assistant Professor of the Department of Anatomy, Clinical Anatomy and Operative Surgery of the Bukovinian State Medical University, Chernivtsi City.

Надійшла 12.05.2021 р.